

Prof. zw. dr hab. Eugeniusz Wojciechowski, em.

Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Pawła Grunta
pt. *Planowanie rozwoju lokalnego i regionalnego za pomocą
partycypacyjnego backcastingu (na przykładzie energetyki rozproszonej)*

przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Zbigniewa Grzymały,
prof. Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

1. Rys sylwetki doktoranta

Mgr Paweł Grunt po odbyciu studiów doktoranckich w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, przygotował i przedłożył rozprawę doktorską pod kierownictwem naukowym dra hab. Zbigniewa Grzymały, przy udziale promotora pomocniczego dr inż. Grzegorza Maślocha w Katedrze Ekonomiki i Finansów Samorządu Terytorialnego. Mgr Paweł Grunt ubiega się o uzyskanie stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu. Stosowne publikacje oraz praca doktorska jako całość mieszczą się w obszarze analizy ekonomicznej w ramach tej dyscypliny.

2. Układ recenzji

Przedmiotem recenzji jest ocena naukowa przedłożonej rozprawy doktorskiej. Tematyka badawcza pracy dotyczy problematyki planowania rozwoju lokalnego i regionalnego, z wykorzystaniem partycypacyjnego *backcastingu* na przykładzie energetyki rozproszonej. Recenzowana praca doktorska została poddana analizie i ocenie naukowej według kryteriów określonych prawnie. W tym celu, recenzent wziął pod uwagę następujące przekroje dokonywanej oceny:

- konstrukcja rozprawy,
- wartości metodyczne,
- wartości merytoryczne,
- strona formalna,
- ocena pod względem kwalifikacyjnym.

W reasumpcji należy odpowiedzieć na pytanie, czy i w jakim stopniu rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego, w kontekście ogólnej wiedzy teoretycznej

z danej dyscypliny naukowej oraz, czy Autor rozprawy posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej?

3. Ocena konstrukcji rozprawy

Konstrukcja pracy określa strukturę pokazującą plan i tryb postępowania w procedurze badawczej. Rozprawa została poprawnie zbudowana, a jej kompozycja obejmuje wstęp, pięć rozdziałów merytorycznych oraz zakończenie. Całość dopełnia bogaty wykaz piśmiennictwa (bibliografii) uzupełniony spisem tabel i rysunków oraz dołączonymi załącznikami. Spis treści rozprawy stanowi specyfikację problemów szczegółowych zawartych w pracy, sugerując zarys etapów analizy, rozumowania i wnioskowania. Układ zagadnień przedstawiony w spisie treści jest dość zwarty, zakreśla ramy i obszar rozważań. Wspecjalizowane zagadnienie będące obiektem rozprawy dotyczy, jak wskazuje jej tytuł, charakterystyki i zastosowania praktycznego, narzędzia planowania rozwoju, jakim jest partycypacyjny *backcasting*.

Za walor dysertacji należy uznać wybór tego pola badawczego, słabo jeszcze rozpoznanego, na które Autor patrzy z instrumentalnego punktu widzenia, ukazując nowe oblicze wybranego narzędzia zarządzania. Dzięki temu w monografii została pozyskana większa wiedza o modelowaniu planistycznym procesów rozwoju. Monograficzny charakter opracowania daje możliwość poznania związków przyczynowo-skutkowych, torując drogę wyjaśnianiu sposobów planowania rozwoju z różnych perspektyw badawczych. Ustrój rozprawy pod względem jej poszczególnych części jest zgodny z zasadami: wynikania i hierarchiczności. Kolejność rozdziałów jest logiczna z zachowaniem określonej sekwencji: teoria rozwoju – energetyka rozproszona – opis instrumentu – postępowanie badawcze. Dla zachowania zwartości rozważań uważam, że rozdział 3 powinien poprzedzać tendencje rozwojowe, o których mowa w rozdziale 2. Nadto sędzę, że niektóre problemy zasługiwały na nieco szersze potraktowanie (pkt 1.1, 1.2.2, 1.3.1, 4.5). Hierarchiczny układ fragmentów (w ramach poszczególnych rozdziałów) jest na ogół czytelny i odzwierciedla szczegółowe kwestie oraz ich argumentację. W tym przypadku mam jednak uwagę warsztatową dotyczącą porządku niektórych zagadnień. Rozważania w rozdziale 1 powinny rozpoczynać się od analizy pojęcia i istoty rozwoju w ogóle (pkt 1.2); podobnie jak części 3 i 4, od genezy zagadnienia (pkt 3.2 i 4.2). Każda część merytoryczna zamyka się reasumpcją prowadzonych rozważań, co należy ocenić pozytywnie.

Istotną część dysertacji stanowi wstęp, z założenia noszący charakter organizacyjno-metodyczny. Mówiąc ogólnie jest on rzetelnym wprowadzeniem do badania zasadniczego.

Uwzględnienie znaczących elementów całości rozprawy wpływa na konsekwencję i dyscyplinę wywodów. Autor wprowadzając w temat wskazał na okoliczności tłumaczące podjęcie zamysłu badawczego i jego motywację. W pewnym sensie takie opracowanie wprowadzenia ilustruje ogólną koncepcję rozprawy (badania). Pewien niedosyt budzi dość oszczędna tzw. część inwentaryzacyjna, obrazująca podsumowanie stanu wiedzy o tematyce rozprawy oraz część problemowa identyfikująca istotę problemu. W pracy wykorzystano obszerną bibliografię składającą się z: literatury przedmiotu w formie zwartej (książkowej) i czasopiśmienniczej (w tym artykułów specjalistycznych), regulacji prawnych, dokumentacji administracyjnej, materiałów statystycznych oraz wyników własnych badań empirycznych.

Struktura rozprawy wynika z przyjętego celu głównego i celów szczegółowych. Rozdział pierwszy dotyczy kwestii rozwoju lokalnego i regionalnego w kontekście wybranych koncepcji teoretycznych. Kolejną płaszczyzną zainteresowania jest problematyka wybranych aspektów zarządzania i planowania rozwoju w samorządzie terytorialnym. Rozdział drugi obejmuje przedstawienie wiedzy w zakresie gospodarki i polityki energetycznej. Na uwagę zasługuje przewidywany scenariusz transformacji systemu energetycznego. Siłą rzeczy, istotna uwaga została zwrócona na pole energetyki rozproszonej. W rozdziale trzecim przedstawiono rezultaty studiów teoretycznych nad przyszłością, stanowiące przesłankę dla badania w głównym nurcie dysertacji. Rozdział czwarty zawiera wyniki przeglądu literatury przedmiotu, dotyczącej *backcastingu* ze szczególnym uwzględnieniem jego odmiany partycypacyjnej. Jest to bardzo interesujący przedmiot uwagi badawczej. Główną część rozważań merytorycznych stanowi rozdział ostatni, którego celem była konstrukcja modelu partycypacyjnego planowania *backcastingowego*. Przeprowadzone badanie Autor traktuje w kategoriach eksperymentu. Badanie zamyka syntetyczne zakończenie (6 stron), zawierające wnioski ogólne z analizy teoretycznej i empirycznej, odnoszące się wprost do celów, postawionej tezy i pytań badawczych. Jako całość, dysertacja zamyka się na 261 stronach wraz z załącznikami, co oznacza umiarkowany jej charakter w sensie objętości.

4. Ocena wartości metodycznych

Treść rozprawy jest zgodna z tytułem całej pracy i poszczególnych jej rozdziałów. Zasięg i głębokość ujęcia badanego zagadnienia zostały trafnie określone, a dobór literatury przedmiotu jest adekwatny pod względem zgodności z tematem dysertacji. Jako całość praca cechuje się zachowaniem logicznego ciągu wywodów, rozumowania, poprawnością wnioskowania i interpretacji uzyskanych wyników analizy. Wyrażam przekonanie, że

zaprezentowany materiał faktograficzny został przygotowany dobrze pod względem warsztatowym. Z lektury tekstu wynika, że Autor podchodzi z pasją i zaangażowaniem do badania problematyki instrumentów polityki rozwoju. Jednak pewien niedosyt może budzić nazbyt oszczędne zgłębienie kwestii tzw. rozwoju zrównoważonego, o którym mowa w pkt 1.2.2 rozprawy. Zagadnienie to zasługiwało na dużo większą uwagę badacza, ponieważ stanowi kontekst i punkt odniesienia jako paradygmat rozwoju dla pozostałych wątków i dociekań. W tym miejscu pracy oczekiwałem na autorską refleksję i krytyczną analizę kategorii mającej wymiar polityczny, społeczny i ekonomiczny. Szkoda, że Autor nie powołał znanej na świecie agendy ONZ z 2015 r., definiującej kierunki i zakresy badań wielu dyscyplin naukowych. Chodzi tutaj o dokument „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030”, przyjęty rezolucją przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r.

W agendzie znajdują się odniesienia ważne dla tematyki podjętej w recenzowanej rozprawie, zwłaszcza w dziedzinie gospodarki energetycznej (np. cel 7). Na istotność tej zasady i kategorii wskazuje jej rola we współczesnym świecie, która wyznacza globalne trendy rozwojowe. Treść ekonomiczna zasady zrównoważonego rozwoju (a w gruncie rzeczy również postulatu) polega na racjonalizacji działania przez kształtowanie intuicyjnej harmonii między jego różnymi aspektami. Upraszczając, zasada zrównoważonego rozwoju stanowi formalny wyraz efektywności społeczno-ekonomicznej, uwzględniający sferę ochrony środowiska. Za płaszczyznę jej ewentualnego urzeczywistnienia na gruncie gospodarki i polityki energetycznej, uznaję właśnie racjonalizację zużycia zasobów tak odtwarzalnych, jak i kopalnych *sensu largo*, czyli nie tylko efektywności kosztowej, ale również w sensie dostępności i minimalizacji oddziaływania na środowisko naturalne.

Rozwijając wątek zrównoważonego rozwoju należy podkreślić, że w sensie strukturalnym polega on na harmonizacji elementów społecznych, gospodarczych i środowiskowych, w celu zapewnienia ich równowagi. Mówiąc inaczej, chodzi tutaj o zapewnienie zbieżności między czynnikami rozwoju, pod względem ich proporcji. Sytuacja rozwoju zrównoważonego jest bardziej możliwa w systemach zamkniętych, z naturalnym mechanizmem samoregulacyjnym. Człowiek dążąc do ujarzmienia środowiska naturalnego, naruszył istniejącą równowagę systemu. Zasadę zrównoważonego rozwoju należy traktować raczej jako postulat intelektualno-teoretyczny niż praktyczną dyrektywę działania. Dodatkowym elementem zakłócającym tendencję do owej zbieżności komponentów rozwoju jest ekspansywne środowisko techniczne, coraz mocniej uzależniające człowieka.

5. Ocena wartości merytorycznych

Autor przyjmując założenia badawcze w znacznym stopniu nawiązuje do dotychczasowych osiągnięć w badanej dziedzinie. Rozprawa została ujęta w ramy rozważań mających charakter dyscyplinarny, z wyraźnie zarysowanym głównym nurtem rozważań. Praca jest zdecydowanie zorientowana pragmatycznie, otwierając możliwości wykorzystania jej w teorii i praktyce gospodarczej w innych, różnych zastosowaniach (przypadkach). Podjęty do badania temat został dość poprawnie i lapidarnie uzasadniony. Główną linię prowadzenia rozważań skupiona wokół układu zależności: konceptualizacja (modelowanie planistyczne) rozwoju – analiza instrumentu realizacyjnego – weryfikacja i ocena przydatności. Za obszar przedmiotowy zastosowania nowoczesnego narzędzia w rozwoju przyjęto energetykę rozproszoną, traktowaną jako endogeniczny czynnik rozwoju dla społeczności lokalnych (samorządów). Zrealizowane badanie ma w warunkach polskich charakter eksperymentalny i pionierski, co zasługuje na uwagę i uznanie.

Główny cel dysertacji (badania) został zdefiniowany jako *identyfikacja, opracowanie oraz weryfikacja, na przykładzie energetyki rozproszonej, modelu planowania rozwoju lokalnego i regionalnego w oparciu o partycypacyjny backcasting* i wyływa literalnie wprost z tematu określonego tytułem. Autorowi chodzi o rozpoznanie i zbudowanie nowego instrumentu zarządzania oraz jego sprawdzenie w świetle modelu planowania rozwoju terytorialnego. Tak przyjęty cel został zdezagregowany na cztery cele szczegółowe, dotyczące: uporządkowania wiedzy, oceny trendów rozwoju energetyki, podstaw teoretycznych, studiów nad przyszłością oraz użyteczności *beckcastingu* w modelu planowania rozwoju lokalnego i regionalnego. Organizację procedury badawczej wyznacza teza badawcza zakładająca (domniemanie), że realne jest rozwiązywanie problemów planistycznych w samorządzie terytorialnym w formule *backcastingowej*, opartej na partnerstwie interesariuszy gospodarki samorządu. Dla weryfikacji tezy pomocne są dwa pytania badawcze (powinny być postawione przed tezą) zmierzające do określenia rodzajów tego narzędzia, a następnie wybór najlepszego rozwiązania w modelowaniu rozwoju w skali samorządu terytorialnego. Autor po przekonującym uzasadnieniu zdecydował się na odmianę *backcastingu* w wersji partycypacyjnej. Weryfikacji słuszności przyjmowanych stwierdzeń i sprawdzalności szczegółowych rozwiązań służy zaangażowanie w proces badawczy, wielu ekspertów i specjalistów z dziedzin wchodzących w skład przedmiotu zainteresowania.

Motywy przewodnim w pracy jest analizowanie różnych funkcji i aspektów *backcastingu* traktowanego dwojako: jako instrument zarządzania, a jednocześnie podstawa

modelowania planistycznego w dziedzinie rozwoju jednostki terytorialnej. Punktem odniesienia jest technika *forecastingu* z projekcją występujących tendencji zmian. Z kolei *backcasting* kieruje się odwróconą logiką, gdzie za punkt wyjścia przyjmuje się stan oczekiwany (dojścia), a problem polega na procedurze rekonstrukcji warunków i okoliczności wyjściowych (stan obecny). Innymi słowy, chodzi o odpowiedź na pytanie, co należy zrobić, aby osiągnąć w ramach pewnego horyzontu czasowego, pożądanego obrazu, stanu rzeczy (rozwiązanie problemu)? Łatwo zauważyć, że w takim rozumieniu mamy do czynienia z sytuacją określaną w procesie myślenia jako działalność *a posteriori*; ściślej wnioskowania o przyczynach ze skutków, czyli z indukcyjną funkcją metody badania i procesu myślowego.

W istocie główny problem badawczy sprowadza się do takiego zaprojektowania i organizacji toku postępowania dobranych uczestników procesu, aby mając określoną przyszłość, „wykreować” poprzedzającą ją przeszłość. Takie ujęcie uważam za fascynujące badawczo, przedsięwzięcie twórcze dostarczające niezbędnych przesłanek dla podejmowania decyzji planistycznych. W tym właśnie tkwi funkcjonalność i użyteczność proponowanej metody planowania i polityki rozwoju społeczno-gospodarczego. Jednocześnie podjęty w dysertacji problem należy uznać za ambitny zamysł badawczy, który Autor mimo pewnych uchybień – zrealizował. W przedstawionych wywodach dostrzega się szczególnie zainteresowanie badacza, bardzo ufne w wysoką ogólną wartość nowego narzędzia zarządzania publicznego. Tymczasem uważam, że jakość *backcastingu* polega bardziej na zachowaniu w jego strukturze odpowiednich proporcji między rozwiązaniami szczegółowymi. Używając języka starożytnych Rzymian rysem charakterystycznym omawianego instrumentu jest swoiste *decorum* w działalności publicznej w sferze gospodarczej. Wysoka wartość merytoryczna rozprawy wyróżnia się szczególnie w rozdziale ostatnim, zasługującym na podział według odrębnych obszarów badawczych: część metodyczną i analizę wyników empirycznych.

W wyniku przeprowadzonego badania został zrealizowany autorski model planowania w oparciu o logikę partycypacyjną, przetestowany eksperymentalnie przez głównych interesariuszy gospodarki energetycznej w zakresie rozproszonym. Pragnę wskazać na użyteczność tego ciekawego narzędzia zarządzania i planowania, szczególnie że obszar energetyki rozproszonej będzie rozszerzał się w bilansie energetycznym kraju. Istotnym walorem prezentowanej metody i zarazem techniki zarządzania w charakterze narzędzia planowania jest jej dostępność i przejrzystość procesów współpracy i uzgadniania. Wydaje się, że cechy te w połączeniu z udziałem wielu uczestników oraz koniecznością mechanizmów koordynacyjnych sprawiają, że narzędzie to jest w zastosowaniu praktycznym

dość kosztowne. Wymaga bowiem dużego nakładu czasu i kosztów ze względu na wysiłek koncepcyjny, organizacyjny i finansowy. Jest to usprawiedliwione, gdy przyjmie się, że zastosowanie tego instrumentu planowania normatywnego służy demokratyczno-profesjonalnemu procesowi zarządzania publicznego.

Moje wątpliwości budzi postawienie znaku równości między trendami rozwojowymi a paradygmatem (s. 152). Trendy obrazują tendencję zmian, podczas gdy paradygmat rozwoju (naukowy) wskazuje na obowiązujący w danym czasie zbiór poglądów przyjmowanych za pewnik, niebudzący dyskusji, czy przedstawienia dowodów. Stąd trendy 3D, o których pisze Autor odnoszą się jedynie do pewnej części dziedzin gospodarki, ujmowanych w skali regionalnej świata i skupiających uwagę raczej na gospodarce energetycznej o charakterze rozproszonym. Sądzę, że nadal będzie istnieć podsystem gospodarki energetycznej scentralizowanej korzystającej z zasobów kopalnych, nieodnawialnych. Zaskakuje, że węgiel koksowy (odgrywający kluczową rolę w produkcji stali) znalazł się na liście surowców strategicznych i krytycznych w Unii Europejskiej.

Tendencja w gospodarce energetycznej polega na stopniowym odchodzeniu od energetyki scentralizowanej (konwencjonalnej) bazującej na paliwach kopalnych, w kierunku energetyki rozproszonej funkcjonującej na źródłach odnawialnych. Trend ten jest szczególnie potęgowany w krajach Unii Europejskiej w dziedzinie polityki energetycznej i klimatycznej. Według prognoz, w globalnym zużyciu energii nadal będą jednak dominować nieodnawialne źródła energii oparte na paliwach płynnych i węgla. Udział tych pozornie konkurencyjnych źródeł w bilansie energetycznym będzie zależny przede wszystkim od kształtowania się poziomów cen. W polityce energetycznej przyjmuje się założenie, że ceny energii ze źródeł odnawialnych będą coraz niższe i konkurencyjne od cen energii ze źródeł nieodnawialnych. Ze względu na olbrzymie nakłady inwestycyjne konieczne w energetyce rozproszonej, przyjęte założenie wydaje się wątpliwe. Pełne opieranie się na energii pozyskanej ze źródeł odnawialnych („zielonej i czystej”) zagraża bezpieczeństwu energetycznemu. Zrównoważony rozwój mający prowadzić do neutralności klimatycznej gospodarki jest chyba bardziej postulatem i tendencją niż realnym zamierzeniem. Sprawa klimatu ma bowiem wymiar globalny i zmniejszenie emisji zanieczyszczeń w jednej części świata nie przenosi się na odczuwalny efekt w skali globu, jeśli w innych regionach występuje bardzo wysokie natężenie negatywnych oddziaływań.

W konstrukcji badanego instrumentu planowania wykorzystano szeroko rezultaty studiów poznawczych nad przyszłością, realizowanych metodami naukowymi. Uważam jednak, iż nie ma jeszcze jednoznacznych dowodów na istnienie korelacji między

partycypacją społeczną a efektywnością wydatków na inwestycje, o której jest mowa na stronie 159. Użycie terminu *efektywność* sugeruje, że chodzi tutaj o efektywność ekonomiczną. W omawianym badaniu chodziło też zapewne Autorowi o efektywność społeczną, trudno mierzalną. Analiza tego typu efektywności w warunkach zastosowania *backcastingu* bierze pod uwagę jedynie domniemanie o wysokiej efektywności, podyktowane racjami logicznymi. Stąd też, badany sposób zarządzania i planowania w gospodarce energetycznej należy traktować jako formę uspołecznienia procesu decyzyjnego przez zaangażowanie jego uczestników.

W takim spojrzeniu, zarządzanie partycypacyjne jest tylko alternatywnym (konkurencyjnym) wobec profesjonalizmu – rozwiązaniem problemów planistycznych. Zastosowanie *backcastingu* jest regulowane przez mechanizm koordynacyjny, konieczny ze względu na wymianę informacyjną, ciągłość i niezbędność współpracy wielu uczestników. Nad trafnością i efektywnością decyzji cząstkowych mają czuwać eksperci zewnętrzni, co sprawia, że samo narzędzie i jego wykorzystanie w praktyce jest kosztowne. Myślę, że wiele korzyści można uzyskać też w tym zakresie przez zastosowanie procedury referendalnej. Na podstawie propozycji sformułowanych przez władze i administrację samorządu, przy współpracy z ekspertami, dotyczącej celów polityki rozwojowej (w tym w dziedzinie gospodarki energetycznej), społeczność lokalna wypowiada się w tej sprawie w drodze referendum, aprobując (lub nie) przedstawione zamierzenia.

6. Ocena strony formalnej

Rozprawa pod względem aspektu formalno-technicznego została przygotowana starannie. Oceniając ogólny wygląd rozprawy należy podkreślić, że tworzy ona pewną zamkniętą całość i charakteryzuje się wewnętrzną spistością. Dostrzegam konkretność wywodów, a czasem zbyt nadmierną ich lapidarność. Autor posługuje się jasnym, swobodnym i poprawnym językiem z zachowaniem ekonomicznej terminologii specjalistycznej.

Analiza zjawisk i procesów badanych w rozprawie została poprawnie zaprezentowana. W rozważeniach widać umiejętność posługiwania się akapitami i formami gramatycznymi, choć w kilku miejscach znalazły się pewne usterki. Wyniki badań empirycznych przedstawiono w estetycznej formie, między innymi w formie graficznej (na wykresach). Akapity obejmujące pewną całość rozważań nie powinno się kończyć wyliczeniem czegoś, lecz domykać go choć krótkim komentarzem (zob. strona 87). Skrótów nazw instytucji należy poprzedzić pełną nazwą, zwłaszcza w tytułach rozdziałów. W niektórych przypadkach, warto

było przywołać strony źródeł materiałowych, na których się powoływano (np. s. 5-6). Na przyszłość proponuję nieco większą dbałość o konstrukcję tabel. W przytaczanych źródłach chodzi zapewne o literaturę przedmiotu – a nie literaturę w sensie ogólnym. Jeśli przywołuje się tytuł czasopisma należy go podać z dużej litery.

7. Ocena pracy pod względem kwalifikacyjnym

Z ocen poprzednich przekrojów rozprawy wynika ocena ostateczna, dotycząca jej kwalifikacji w świetle wymogów i cech stawianym tego typu pracom naukowym. Składowymi syntetycznej oceny pracy są następujące stwierdzenia:

- dysertacja stanowi istotny i ambitny zamysł badawczy, który został z powodzeniem zrealizowany,
- przedstawiony materiał faktograficzny i poznawczy dowodzi o umiejętności poruszania się w badanej problematyce,
- na podkreślenie zasługuje zdolność koncepcyjna Autora i zdolność myślenia problemowego,
- w dysertacji zastosowano trafnie metody badawcze, pozwalające na rozwiązanie postawionego problemu,
- za nowe i oryginalne elementy naukowe w pracy uznaję weryfikację konstrukcji nowego narzędzia analizy planistycznej w kontekście rozwoju lokalnego i regionalnego,
- analiza empiryczna stanowi następstwo stwierdzeń teoretycznych wymagających weryfikacji,
- autor posiada umiejętność łączenia rozwiązań poznawczych z wnioskami praktycznymi,
- rozprawa została przygotowana starannie, z dużą dbałością o aspekt formalno-organizacyjny, determinujący czytelną i zrozumiałą lekturę tekstu.

Praca doktorska mgr Pawła Grunta została dobrze zrealizowana pod względem naukowym, stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu badawczego. Dysertacja daje świadectwo, że Doktorant opanował w stopniu wystarczającym, narzędzia warsztatu naukowo-badawczego i tym samym udowodnił, że jest przygotowany do samodzielnej pracy badawczej.

8. Wniosek końcowy

Konkludując stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa mgr Pawła Grunta spełnia w pełni warunki stawiane pracom doktorskim i może być przyjęta w procedurze o nadaniu stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych.

Łódź, dnia 27 marca 2023 r.

Stefan Wójcicki